

RELAȚIILE CULTURALE ROMÂNNO-ITALIENE REFLECTATE ÎN PAGINILE REVISTEI „FAMILIA”, SERIA I (1865-1906)

Florina Ciure*, Lucia Cornea

ROMANIAN-ITALIAN CULTURAL RELATIONS REFLECTED IN THE „FAMILIA” MAGAZINE, SERIES I (1865-1906)

Abstract

Familia magazine, founded in Pest in 1865 by Iosif Vulcan, had an important role in the promotion of Romanian culture. The first series, which had an uninterrupted continuity until the end of 1906, under the leadership of Iosif Vulcan, appeared in Pest between 1865 to 1880, then in Oradea, contains a lot of information on which can be reconstructed the Romanian-Italian cultural relations. In its pages were noted the books published, the successes of Romanian artists on Italian stages, the common cultural activities of Romanian and Italian spaces, were published travel notes, stories, poems, translations of the works of well-known writers, were illustrated and described the Italian cities or the great personalities of Italian people. Serving to bring to the attention of readers the outstanding cultural events, but also their artisans, *Familia* magazine shows us the society of those times, reflecting also a fervent and fertile cultural activity on both countries.

Key words: Familia, Iosif Vulcan, Romania, Italy, cultural relations.

Revista *Familia*¹, fondată la Pesta în anul 1865 de către Iosif Vulcan, a avut un rol important în răspândirea culturii române. Rămasă în conștiința posterității prin faptul că în numărul 6 al său, din 28 februarie/9 martie 1866, debuta cu poezia *De-aș avea* Mihai

* Muzeul Țării Crișurilor, florinaciure@gmail.com.

¹ Referitor la revista *Familia*, a se vedea: Vasile Vartolomei, *Din istoricul revistei „Familia”*, în *Tribuna Ardealului*, nr. 158, 1941, p. 2-3; Idem, *Apariția „Familiei”. Program, ideologie, realizări*, în *Tribuna Ardealului*, nr. 1079, 1941, p. 2-3; *Centenar Familia, 1865-1965*, Oradea, 1967; Alexandru Crișan, *Revista Familia (1865-1906). Contribuții monografice*, Timișoara, 1973; Lucia Cornea, *Aspecte istoriografice în revista „Familia”: Colaboratori, preocupări, concepții*, în *Crisia*, nr. 5, 1975, p. 267-277; Idem, *Aspecte istoriografice în revista „Familia” (Istoriografia evenimentelor contemporane)*, în *Crisia*, nr. 7, 1977, p. 469-475; Idem, *Problema originii și continuității poporului român oglindită în paginile revistei „Familia” (1865-1906)*, în *Crisia*, nr. 8, 1988, p. 203-211; Idem, *Contribuția revistei „Familia” (1865-1906) la cunoașterea activității unor personalități ale istoriografiei europene*, în *Crisia*, nr. 11, 1981, p. 162-168; Viorel Faur, *Războiul de independență și Revista „Familia”*, Oradea 1978; Gheorghe Petrușan, *Iosif Vulcan și revista „Familia”*, Szegeed, 1992; Radu Birta, *Rolul revistei „Familia” în afirmarea culturii naționale*, în *Revista bihoreană de istorie*, nr. 2, 2004, p. 34-37; Corneliu Crăciun, *Imaginea Europei în revista „Familia”*, Oradea, 2005; Florin Crăciun, *Imagini franceze în revista „Familia”*, în *Cele Trei Crișuri*, nr. 9-10, 2006, p. 5-26; Raluca Istrate, *Revista „Familia”: indice bibliografic 2005*, Oradea, 2006; Rada Varga, *Antichitatea în imagini. Studiu de caz revista „Familia” (1865-1880)*, în *România din afara granițelor țării. Istorie, cultură, spiritualitate*, coordonator: Iulian Pruteanu-Isăcescu, Iași, 2010, p. 61-69; Claudia Doroftei, *Revista „Familia” – o revistă de cultură (1865-1906)* (<http://www.lisr.ro/8-doroftei.pdf>).

Eminescu², revista a găzduit în paginile sale numeroși alți scriitori români care au cunoscut ulterior consacrarea. Publicația a avut o continuitate neîntreruptă până la finele lui 1906, adică de aproape 42 de ani, între anii 1865 și 1880 la Pesta, mai apoi la Oradea, seria I³ aflându-se sub conducerea lui Iosif Vulcan, el însuși un autor extrem de prolific, care a abordat mai toate genurile și speciile literare⁴. Încă de la primul număr al *Familiei*, Iosif Vulcan subtitra pe frontispiciu avertismentul că revista va fi o *Fóie enciclopedica si beletristica cu ilustratiuni*, care se va adresa vieții de familie. De aceea, pe lângă literatură și artă – rubrica celebră destinată debutanților fiind *Cu bucurie deschidem coloanele foaiei noastre* –, se regăsesc rubrici precum: *Salon*, *Ce e nou?*, *Vești teatrale*, *Știri despre morți*, *Musică*, *Instituții și asociații*, *Poșta porumbeilor*, *Consignația*, *Șah-rebus*, *Din strainetate*. În cererea adresată autorităților din Pesta, la 5 aprilie 1865, Vulcan precizează că, pe lângă „*cunoștințe generale și cultură*”, revista va publica și „*portretele personalităților mai importante interne și externe [...], imagini cu caracter istoric, regional și de științele naturii cu descrierea lor; apoi poezii originale sau traduceri, nuvele, articole lingvistice, istorice și estetice ș.a.m.d., cu excluderea completă a politici*”. Familia și-a diversificat în timp rubricile, pe lângă cele amintite mai sus apărând și note de călătorie, romane, piese de teatru, articole literare și etnografice, folclor, recenzii și cronici din cele mai variate domenii (mai ales despre școală și biserică), conversații ușoare cu cititoarele, rețete culinare, sfaturi practice, modă, știri variate din lumea largă, umor, caleidoscop (felurite) etc⁵.

Din paleta largă de informații cuprinse în paginile revistei *Familia*, vom încerca să creionăm în cele ce urmează raporturile româno-italiene, așa cum au fost ele reflectate într-o publicație destinată românilor, la sfârșit de secol XIX și început de secol XX.

Primul număr, apărut la Pesta în anul 1865, la 5 iunie, conține o descriere a Pantheonului – *Pantheonulu pe tempulu Imperatiloru romani*, „*una capu de opera a architecturei: o suvenire a marirei strabune*”⁶, al treilea o descriere a modului de edificare a *Colosseulu din Roma*⁷, pentru ca în al cincilea să fie prezentat *Castelulu Miramare*, din apropierea Triest-ului⁸. Publicul era anunțat, totodată, că se primiseră de la Roma numeroase *ilustrațiuni foarte interesante* ale unor monumente (care sunt enumerate), acestea urmând a fi reproduse în revistă. Întrucât costurile legate de xilografieră erau ridicate, „*rogâmu pe onoratiu cetitori ai nostri ca sê recomande fói'a nóstra in cerculu cunoscutilor lor, ca astfelu sê potemu realisá dorinti'a nóstra: a da onoratului publicu o fóia enciclopedica si beletristica cu ilustratiuni, care sê pota emulá si cu foile straine*”⁹. Se pare că cititorii au răspuns într-un număr mare la apelul adresat de redacția publicației, astfel încât numerele următoare au fost ilustrate cu reprezentările superbilor monumente la care se făcea referire în nota adresată publicului. Se poate exemplifica acest fapt prin ilustrațiile care au însoțit articolele din numerele pe lunile septembrie-decembrie 1865, respectiv cel privind fondarea Romei¹⁰, și cele conținând descrierile *Portulu dela Triestu*¹¹, a Columnei lui Traian¹², *Pescerea veneta de la Capri*¹³ (Peștera Albastră), pentru ca primul număr din anul următor să debuteze cu prezentarea Romei, *Urbea eterna*¹⁴, cu al său *Palatulu de aur a lui*

² Vezi: Mihai Eminescu, *Poezii în Familia*, ediție îngrijită, note și postfață de Miron Blaga, prefață de Mihai Drăgan, Oradea, 1992.

³ Revista a cunoscut de-a lungul timpului 5 serii: seria I (1865-1906) sub conducerea lui Iosif Vulcan, seria a II-a (1926-1929), a III-a (1934-1940) și a IV-a (1941-1944) sub conducerea lui M. G. Samarineanu, seria a V-a (1965-prezent) sub conducerea lui Alexandru Andrișoiu, iar din 1990 a lui Ioan Moldovan.

⁴ A se vedea: Lucian Drimba, *Iosif Vulcan*, București, 1974; Iosif Vulcan, *Scrieri*, vol. I-IV, București, 1987-2002; Idem, *Teatru din manuscrise*, Oradea, 2006; Idem, *Teatru din publicații*, Oradea, 2007; Blaga Mihoc, *Istorie și politică*, Oradea, 1993, p. 66-76; <http://iosifvulcan.revistafamilia.ro/>.

⁵ Marin Chelu, *Precuvântare* (<http://iosifvulcan.revistafamilia.ro/precuvantaremarinchelu.html>).

⁶ *Familia*, nr. 1, 5/17 iunie 1865, p. 10.

⁷ *Ibidem*, nr. 3, 25 iunie/7 iulie 1865, p. 40.

⁸ *Ibidem*, nr. 5, 15/27 iulie 1865, p. 64.

⁹ *Ibidem*, p. 67.

¹⁰ *Ibidem*, nr. 11, 15/27 septembrie 1865, p. 135.

¹¹ *Ibidem*, nr. 12, 25septembrie/7 octombrie 1865, p. 148.

¹² *Ibidem*, nr. 13, 5/17 octombrie 1865, p. 162.

¹³ *Ibidem*, nr. 21, 25 decembrie 1865/6 ianuarie 1866, p. 259.

¹⁴ *Ibidem*, nr. 1, 5/17 ianuarie 1866, p. 8.

Nero¹⁵, urmată, în numărul următor, de cea dedicată orașelor *Turin si Florentia*¹⁶. Sub titlul *Porturi din Sicilia* este analizată vestimentația tinerelor din ilustrația reprodusă alăturat, constatându-se că aceasta este asemănătoare cu cea a tinerelor de la noi¹⁷. În articolul cu titlul *Inmormentarea în Venetia* însoțit de o fotografie cu o gondolă care transportă corpul neînsuflețit al unei venețience – după cum ni se explică în text – spre cimitirul San Michele, „*Bel’a Venetia*” pare să-și fi pierdut strălucirea de odinioară, trăind din nostalgia a ceea ce a reprezentat ea de-a lungul multor secole¹⁸. Și numerele următoare au continuat să prezinte orașul dogilor¹⁹, respectiv *Portulu de la Veneția*²⁰ sau *Beserica’a lui San’ Marcu in Venetia*²¹, având alăturate ilustrații care acoperă o pagină întreagă. Urmează *Fortaréti’a San Felice in Verona*²² și descrierea *Patrunghiulu de fortaretie italianu*²³. Cu ocazia a două mari serbări care avuseseră loc în capitala Italiei – jubileul papei și nunta de argint a regelui Italiei –, redactorii de la *Familia* au ținut să se alăture bucuriei națiunii surori prin reproducerea, în paginile revistei, a unor imagini din Roma²⁴.

Se pare că intenția lui Iosif Vulcan și a colaboratorilor săi a fost ca cititorii să fie familiarizați în primul rând cu frumusețile Italiei, fapt demonstrat de multitudinea imaginilor publicate, care ilustrează realități peninsulare. Dar orientarea principală a revistei era totuși aceea de a semnaliza contribuțiile din domeniul literaturii și artelor și în această direcție cele două medii culturale care ne interesează, cel italian și cel român, și îndeosebi legătura dintre ele, au fost bine reprezentate. Au fost tipărite portretele unor personalităților italiene de seamă, adesea însoțite de exemplificări ale realizărilor lor artistice, cum, de exemplu, este cazul pictorului renascentist Antonio Allegri zis Correggio²⁵, cu al său tablou *Nóptea santa*²⁶. În cuprinsul revistei se vor regăsi multiple și variate creații literare, atât în versuri cât și în proză, între acestea *Hor’a unirei* în limba italiană, cu precizarea: „*tradusa in italienesce de G. Vegezzi-Ruscalla*” și pronunțată „*in discursulu seu tienutu cu ocasiunea deschiderei catedrei de limb’a si literatur’a romana din Turin*”²⁷, dar și poezia *Venetian’a* a lui I.C. Drăgescu²⁸, scrisă în orașul lagunar la 15 octombrie 1865²⁹, ulterior nuvela *Dóue nopti in Rom’a*, a lui Mihaiu Cirlea, cu loc de desfășurare a acțiunii în urbea lui Romulus și Remus³⁰, *Recompens’a*, o altă *noveletta italiana* de Ionu Valeriu Barcianu³¹, poezia lui Petru V. Grigoriu, *La Italia*, datată Viena 10 august 1875, „*Dedicatie Signorinei Alliza Barbi*”³², *Consiliul celor trei din Veneția (schiță istorico-culturală)* a lui Averchiu Macaveiu³³, sau *Preumblarea* de Gabrielle D’Annunzio, adică „*La Promenada*” din «*Poema Paradiziaco*»,

¹⁵ *Ibidem*, p. 33.

¹⁶ *Ibidem*, nr. 10, 15/27 aprilie 1866, p. 118.

¹⁷ *Ibidem*, nr. 5, 15/27 februarie 1866, p. 55.

¹⁸ *Ibidem*, nr. 15, 25 mai/6 iunie 1866, p. 176-177.

¹⁹ *Familia*, nr. 1, 1/13 ianuarie 1867, p. 8.

²⁰ *Ibidem*, nr. 19, 3/5 iulie 1866, p. 221.

²¹ *Ibidem*, nr. 26, 21 august/2 septembrie 1866, p. 305; 309-310.

²² *Ibidem*, nr. 29, 11/23 septembrie 1866, p. 341.

²³ *Ibidem*, p. 344-345.

²⁴ *Ibidem*, nr. 34, 22 august/3 septembrie 1893, p. 401.

²⁵ Referitor la Correggio vezi: Mario Di Giampaolo, *Correggio disegnatore*, Milano, 2001; Giuseppe Adani, *Correggio pittore universale*, Correggio 2007.

²⁶ *Familia*, nr. 49, 22 decembrie 1867/3 ianuarie 1868, p. 280-282.

²⁷ *Ibidem*, nr. 8, 15/27 martie 1866, p. 95.

²⁸ Cu privire la activitatea medicului și scriitorului Ioachim Caton Drăgescu (1844-1915), a se vedea: Elie Dăianu, *Forțele latinătății regeneratoare. Un suflet eroic uitat: dr. Ioachim C. Drăgescu*, Cluj, 1938; Claudiu Isopescu, *Un poeta dell’unità nazionale romena: I. C. Drăgescu e l’Italia*, în *Meridiani*, nr. 8, 1939; Idem, *Un poeta dell’unità nazionale romena: I. C. Drăgescu e l’Italia*, în *La Rassegna italo-romena*, 1940; Gelu Neamțu, I.C. Drăgescu, *militant pentru republică și dacoromânism (1866-1914)*, în *Anuarul de Istorie și Arheologie Cluj*, nr. 15, 1972, p. 263-284; Idem, *Momente zbuciumate din lupta poporului român pentru realizarea Dacoromâniei. 1848-1918*, Cluj-Napoca, 2005; Teodor Vârgolici, *Evocarea martirilor Transilvaniei – Noaptea Carpatine sau Istoria martirilor libertății*, în *Luceafărul*, nr. 18, 30 mai 1990, p. 7; Ion Pătrașcu, *Un vizionar al unirii românilor: dr. I.C. Drăgescu*, în *Curierul Primăriei Municipiului Craiova*, an. 4, nr. 153, 4 decembrie 2000, p. 4.

²⁹ *Familia*, nr. 19, 3/5 iulie 1866, p. 224-225.

³⁰ *Ibidem*, nr. 41, 22 noiembrie/4 decembrie 1868, p. 482-485.

³¹ *Ibidem*, nr. 25, 24 iunie/6 iulie 1873, p. 288-289.

³² *Ibidem*, nr. 76, 8/20 octombrie 1878, p. 481-482.

³³ *Ibidem*, nr. 31, 2/14 august 1887, p. 364-367; *Familia*, nr. 32, 9/21 august 1887, p. 381-282.

ed. Treves, Milano, 1897”³⁴. Pe parcursul mai multor numere, At. M. Marienescu ne introduce în universul legendelor și al miturilor, cu ale sale reflecții despre *Lumea latină înainte de Roma și zidirea Romei*³⁵, iar un *Discurs despre istoria literaturii italiene*³⁶, amplu și foarte bine documentat, citit de către dr. Iosif Hodoș³⁷ la Adunarea generală a *Asociațiunii transilvane (A.S.T.R.A.)*, care a avut loc la Alba Iulia, a fost defalcat pe patru numere consecutive ale revistei³⁸. „Dante, Petrarca, Bocaccio sunt numele primilor regeneratori și fondatori ai limbii și literaturii italiene... „Comedi’ a divina” a lui Dante, „Poesiile” lui Petrarca scrise în onoarea Laurei, „Decameronele” lui Bocaccio – sunt și voru fi totdeauna cel mai prețios deposit al limbii italiene. Acestu triumvirat literar, prin operele sale, a lasat posterității limb’ a italiana în toată originalitatea, în toată frumusețea, în toată naturalitatea ei”³⁹. Personalitatea lui Dante era evocată și în cadrul știrilor din străinătate: „La serbarea lui Dante din partea municipalităților italiene s’au donat Florenței acele 600. standarde, ce au falfait în această ziua marșă, și se voru pastră în sal’ a din Palazzo del Podesta, pentru ca în totu anul la diu’ a născerei lui Dante s’ se espuna”⁴⁰. Din aceeași categorie de știri, numărul 2 din 15 iunie 1865 consemna sub titlul *Monumentul lui Cavour în Milano*: „În zilele aceste s’ a desvalit serbatoresce monumentul lui Cavour aredicat de sculptorii Tantardini și Tabachi. Langa statua maiestōsa a lui Cavour se mai înalță și o statua foarte ideală, ce reprezenta Italia care în o carte scrie numele lui Cavour”⁴¹. Garibaldi apare în mai multe evocări de la finele anului 1866: „Din străinătate: [Garibaldi] a sosit în 25 sept. la Florența și fū primitu cu multa pompa. Stradele erau înfrumusețate cu stindarde și poporul salută cu entuziasmu pe generalul, carele de la 1848 n’ a fostu în Florența. În caruția, langa dinsulu siede renumitul omu poporalu maestrul Dolfi. Conductulu, în alu caruia frunte mergeau vre-o 10,000 voluntari, trecea încetu între strigate de bucurie pe strade. Garibaldi tienū vorbire cătra popor”⁴²; „Garibaldi după anul nou va caletorî la Modena, ca acolo s’eu mai bine a dîce în Albano s’ întrebuinție scaldel. La Venetia nu se va duce, ca nu cumva poporul de acolo s’ facă óresi-cari demonstratiuni”⁴³. Și tot referitor la Garibaldi, era publicată o urare de bun venit, adresată de studenții români din Torino: „Delegați români la Garibaldi. Junimea română din Turin adresand gener. Garibaldi o felicitare de buna sosire, dîse între altele: «Generale! Interpreți ai junimii române ce se afla în Itali’ a spre a si-completă studiile sale, salutăm din anima sosirea vōstra în cetatea ce fū léganulu nedependintei italiene. Acēsta dî e santa pentru noi, fiindcā amu potutu se adresăm aceste pucine cuvinte vōue, cari ati contribuit la realizarea nedependintei și unității italiene, și v’ati luptatu cu unu eroismu miraculosu pentru trimfulu nationalității a dōue lumi. Generale! Romanii cunosc de ajuns simțimintele ce le nutriti pentru ei; și prin nōua perseveranția aretata cu ocasiunea stabilirei nōuei stări de lucruri, stare care erau resoluția mantienē chiar’ cu pretiulu sangelui, probēza, că sunt demni de afecțiunea vōstra și a Italiei. Deci și noi ca fii ai mamei Rome, dorim ca Rom’ a s’ devina cătu mai curendu capital’ a Italiei. Traiēscă dar’ Itali’ a, traiēscă santele aspiratiuni ale lui Garibaldi!

³⁴ *Ibidem*, nr. 18, 4/17 mai 1903, p. 207.

³⁵ *Ibidem*, nr. 32, 8/20 august 1893, p. 378-379; nr. 33, 15/27 august 1893, p. 388-390; nr. 35, 29 august/10 septembrie 1893, p. 412-414; nr. 36, 5/17 septembrie 1893, p. 430; nr. 37, 12/24 septembrie 1893, p. 442; nr. 38, 19 septembrie/1 octombrie 1893, p. 454-455; nr. 38, 26 septembrie/8 octombrie 1893, p. 466-467.

³⁶ *Ibidem*, nr. 29, 11/23 septembrie 1866, p. 341-344.

³⁷ Referitor la Iosif Hodoș, istoric și om politic român, avocat, publicist, membru fondator al *Academiei Române*, vezi: Alexandru Marcu, *Simion Bărnuțiu, Al. Papiu Ilarian și Iosif Hodoș la studii în Italia: cu documente inedite*, București, 1935 (extras din *Academia Română, Memoriile Secției Literare*, seria III, tom. VII, mem. 6, p. 174-334; Ștefan Pascu, Iosif Pervain, *George Bariț și contemporanii săi: Corespondența primită de la Vasile Pop, Iosif Hodoș, Dimitrie Moldovan, Ilie Măcelariu și Ioan Micu Moldovan*, seria *George Bariț și contemporanii săi*, vol. V, București, 1981, p. 104; Vlad Popovici, *Elita politică românească din Transilvania (1861-1881). O perspectivă alternativă*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 14/1, 2010, p. 213-227.

³⁸ *Familia*, nr. 29, 11/23 septembrie 1866, p. 340-344; nr. 30, 18/30 septembrie 1866, p. 352; nr. 31, 25 septembrie/8 octombrie 1866, p. 364-368; nr. 32, 2/14 octombrie 1866, p. 378-379.

³⁹ *Ibidem*, nr. 29, 11/23 septembrie 1866, p. 342.

⁴⁰ *Ibidem*, nr. 1, 5/17 iunie 1865, p. 16.

⁴¹ *Ibidem*, nr. 2, 15/27 iunie 1865, p. 32.

⁴² *Ibidem*, nr. 31, 25 septembrie/8 octombrie 1866, p. 372.

⁴³ *Ibidem*, nr. 33, 4/16 decembrie 1866, p. 491-492.

Delegatii romani: Jonescu, Coculescu si Duculescu». La aceste cuvinte Garibaldi raspunde: „Multumescu pré multu departatiloru mei compatrioti, Romaniloru, cari sunt atâtu de bravi, fórte bravi, si simtu o placere mare stringanduve man’a”⁴⁴.

Daniele Manin, om politic venețian ce s-a remarcat prin opoziția față de administrația austriacă, devenind chiar președinte al guvernului provizoriu (1848) al Veneției după revolta populară care a dus la înlăturarea austriecilor⁴⁵, este evocat în paginile de debut ale numărului 14 din anul 1868, cu ocazia repatrierii osemintelor marelui patriot, care, după capitularea Republicii venețiene (august 1849), fusese nevoit să se refugieze la Paris⁴⁶: „Asié o serbare, asié o dî însemnata inca n’a vediutu Veneti’a, câ-ci sute de mii din tóte partile lumei a venitu sê asiste la inmormentarea marelui fiu alu ei, si insusi regele Victoru Emanuelu inca si-a tramisu reprezentantele seu oficiosu la inmormentarea marelui republicanu”⁴⁷.

Activitatea artiștilor români în străinătate a fost constant urmărită. Sub titlul *Opulu unui june pictoru român*, este descris tabloul pictorului Nicolae Popescu⁴⁸, „carele acuma prin marinimosulu ajutoriu alu ilustrei familie de Mocioni si-continua studiele sale artistice in cetatea eterna, la Roma”⁴⁹. În anul următor, 1867, au fost publicate primele scrisori expediate din Roma de către Nicolae Popescu. Acesta s-a simțit dator să trimită, „din patria artelor frumoase”, o descriere a Columnei lui Traian⁵⁰. Dar, neuitându-și vocația de artist și găsind la Biblioteca Vaticanului o colecție valoroasă de desene după Columna lui Traian, Nicolae Popescu consemnează următoarele: „Cugetai, câ ar fi bine a litografá unele scene, ca astfelu sê se latiésca in publiculu nostru. Ne avendu inse eu midilóce de ajunsu spre a da a se litografá acestu desemnu, ce l’am facutu eu, cugetai câ ar fi bine sê-lu fotografediu. Deci ca sê se pótă lați câtu mai tare, i defipsei unu pretiu moderatu, adeca 50 cr. es. Formatulu nu va fi pré mare, inse déca on. publicu va intimpiná cu caldura intreprinderea mea, voiu cautá a dá fotografíile în formatu mai mare și apoi voiu mai publicá și alte icóne de cea mai mare importantia pentru noi romanii”⁵¹. Sub grupajul *Popescu Nicolau, Scrisori din Roma* au mai fost publicate însemnări ale pictorului, care certifică continuarea întreprinderii sale de a desena și fotografia imaginile de pe Columna lui Traian⁵². Destinul artistului a fost urmărit și după întoarcerea sa pe meleagurile natale: „[DI. Popescu], tenerelu pictoru romanu, rentornandu de la Rom’a, unde a petrecutu vre-o doi ani pentru perfeptiunarea sa in art’a frumóasa a picturei, in presinte se afla in giurulu nostru si peste câte-va díle va merge giosu in provincia pentru cercetarea cunoscutilor sei”⁵³; „(Pictura.) D.N. Popescu, pictorulu nostru nationalu rentornandu de la Rom’a a adusu cu sine mai multe opere ale sale, prin cari ni-a facutu o suprindele fórte placuta. Dintre aceste unele au fost espuse în espusetiunea de arte din Rom’a si au fost laudate de barbatii cei mai competinti de acolo”⁵⁴. Era apreciată naturalitatea ce răzbate din toate tablourile pictorului, combinația reușită a culorilor, astfel că portretele sale par a fi „nesce statue pline de viétia”. Era remarcat îndeosebi „portretulu fórte interesantu ce representa pre d. Vladareanu, amicul si colegulu dlui Popescu, carele in presinte e in Rom’a asidere spre perfeptiunarea sa in pictura”⁵⁵.

La rubrica *Ce e nou?* apărea următoarea notiță: „(Cu placere anunciamu) câ ni-a

⁴⁴ *Ibidem*, nr. 14, 2/14 aprilie 1867, p. 171.

⁴⁵ Vezi: Eva Cecchinato, *La rivoluzione restaurata. Il 1848-1849 a Venezia fra memoria e oblio*, Padova, 2003.

⁴⁶ *Familia*, nr. 14, 20 aprilie/2 mai 1868, p. 157-158.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 158.

⁴⁸ Referitor la pictorul Nicolae Popescu (1835-1877), a se vedea: Aurel Cosma, *Pictura românească din Banat, dela origine până azi*, Timișoara, 1940, p. 35-40; Gheorghe Luchescu, *Din galeria personalităților timișene*, Lugoj, 1996.

⁴⁹ *Familia*, nr. 5, 15/27 februarie 1866, p. 59.

⁵⁰ *Ibidem*, nr. 8, 19 februarie/3 martie 1867, p. 93-94.

⁵¹ *Ibidem*, p. 94.

⁵² *Ibidem*, nr. 16, 16 februarie/28 aprilie 1867, p. 194-195.

⁵³ *Ibidem*, nr. 29, 16/28 iulie 1867, p. 350.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Familia*, nr. 29, 16/28 iulie 1867, p. 351.

succesu a capetá portretulu si biografi'a renumitului filoromanu d. G. Vegezzi-Ruscalla⁵⁶, carele a facutu cunoscuta limb'a si literatur'a nostra la fratii din patri'a n'ost'ra cea strabuna Italia⁵⁷. Primele două pagini din nr. 14 pe luna mai 1866 erau astfel dedicate personalității lui G. Vegezzi-Ruscalla, „bravu fiu alu dulceti sorori”⁵⁸. Peste doi ani fiind publicate scrisorile trimise din Italia de către I.C. Drăgescu, acesta comenta, printre altele, un articol al lui Vegezzi-Ruscalla apărut în *Il mondo illustrato*, în care autorul, vorbind despre Alecsandri, făcea o paralelă între limba română și cea italiană, pentru exemplificarea asemănării dintre cele două limbi prezentând versiunile în română și italiană ale unei poezii a lui Alecsandri și ale unei poezii populare din regiunea Romei⁵⁹. La o distanță de zece ani, revista va consemna la adresa aceleiași personalități: „Dlu Vegezzi Ruscala, cunoscutulu filo-românu și eminentu professoru la Universitatea din Turin a publicatu în d'uariulu «Il Torino» unu articulu intitulatu «Români'a si Bulgari'a»⁶⁰, precum și: „O adresa lui Vegezzi Ruscalla. Pétra (Romania) 30 junie (12 julie.) Ilustrul patriotu italianu și filo-românu, dl Vegezzi Ruscalla, nici în adâncele sale bătrânetie nu înceta d'a susține caus'a româna în press'a italiana. Sub inspirațiunea unui nobilu sentimentu de gratitudine, cetățienii din urbea Pétra i-au adressatu urmat'ora scris'ora: «Ilustre cetățianu, Cu o via bucuria amu cetitu în „Il Cittadino” ultimul vostru articulu. Subsemnatii din crierii muntilor patriei lor, nu se potu oprí de a nu ve aduce gratitudine si recunoscint'a pentru bunavoint'a si zelul neobositu, ce-l puneti în aperia intereselor României. Cât va stá în Daci'a nému românescu, totu-de-una va esistá o eterna iubire între poporul italianu si descendintii coloniilor romane, căci ea consta în legatur'a individilor națiunilor, ier nu în tratatele guvernelor ce mai în totu-de-una sânt facute cu scopuri particulare, si la cari poporul nu participa directu. Între italieni si români va fi o simpatia pentru vecia, căci în ânim'a f'ia-căruia este scrisu, că sântemu de acelasi sânge, nascuti in aceeași tulpina. Traiesca poporul italianu! G. Sion Gherei, G. C. Butîrcanu, I. Negre, I. M. Codreanu, C. Gr. Isacescu, dr. D. Cantimiru, I. Dornescu, dr. Z. Zamfirescu, C.V. Andriesiu, dr. St. Predescu, ingineru Mavrodin, Victor Dogariu, M. Halunga, I. Mancas, V. Soimaru»⁶¹. Determinarea și numărul mare de persoane care au dorit să semneze scrisoarea adresată lui Vegezzi-Ruscalla sunt o dovadă a prețuirii activității ilustrului prieten al României, care s-a remarcat prin activitatea neobosită pusă în sprijinul promovării idealurilor naționale românești.

Intențiile redactorilor revistei de aprofundare a cunoașterii realităților lumii italiene s-au vădit și prin decizia de a avea un colaborator permanent la Torino, în persoana lui I.C. Drăgescu, care în perioada 1863-1869 s-a aflat la studii de medicină în orașul italian. Spicuim din numărul 41, anul 1868, o notă care confirmă acest fapt: „Poșta redacției (Turinu). (Corespondența se adresează lui I.C. Drăgescu): „Turinu. Primesci f'oi'a n'ost'ra? Tramite-mi si unu studiu despre literatur'a italiana moderna. Salutare!”⁶². Una din rubricile alimentate cu regularitate de I. C. Drăgescu a fost *Conversare cu cetitoarele*. Într-o însemnare, trimisă în aprilie 1869, acesta anunța, printre altele, că aflându-se la Torino a participat la un spectacol de teatru cu celebra tragediană Adelaide Ristori⁶³. Au urmat alte *conversații*, din care cititoarele *Familiei* aflau că: „Celu mai celebru artistu dramaticu italianu e Ernestu Rossi. Elu are meritulu de a fi popularisatu dram'a Shakspeariana în Itali'a”⁶⁴, drept pentru care corespondentul asistasese el însuși la trei reprezentații – *Romeo și Julieta*, *Othello* și

⁵⁶ Referitor la Giovanale Vegezzi-Ruscalla, vezi: Al. Marcu, *Un fedele amico dei Rumeni: Giovanale Vegezzi-Ruscalla*, Livorno, 1926; Teodor Onciulescu, *Giovanale Vegezzi-Ruscalla e i Romeni*, în *Ephemeris Dacoromana*, IX, 1940, p. 351-445; Idem, *Un assiduo socio della Società Nazionale Italiana e di quella Neo-Latina: il torinese Giovanale Vegezzi-Ruscalla*, în *Rassegna Storica del Risorgimento*, XXVII, fasc. III, martie 1940, p. 251-262; Dumitru Suci, *Antecedentele dualismului austro-ungar și lupta națională a românilor din Transilvania (1848 - 1867)*, București, 2000, p. 299-317; http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Giovanale_Vegezzi_Ruscalla.

⁵⁷ *Familia*, nr. 12, 25 aprilie/7 mai 1866, p. 118.

⁵⁸ *Familia*, nr. 14, 15/27 mai 1866, p. 157-158.

⁵⁹ *Ibidem*, nr. 41, 22 noiembrie/4 decembrie 1868, p. 488-489.

⁶⁰ *Ibidem*, nr. 55, 23 iulie/4 august 1878, p. 358.

⁶¹ *Ibidem*, nr. 51, 8/20 iulie 1879, p. 345.

⁶² *Ibidem*, nr. 42, 30 noiembrie/12 decembrie 1868, p. 502.

⁶³ *Ibidem*, nr. 14, 6/18 aprilie 1869, p. 164.

⁶⁴ *Ibidem*, nr. 27, 6/18 iulie 1869, p. 320.

Hamlet. Într-o *Conversare cu cetitoarele* expediată tot din Italia, de la Susa, vorbea despre muziciana și scriitoarea Ida Vegezzi – Ruscalla, fiica amintitului profesor italian⁶⁵, mai apoi din insula Lido (Veneția)⁶⁶ descria ritualul căsătoriei dogelui cu marea, pentru ca în cele din urmă să se reîntoarcă la Torino⁶⁷. De acolo, I.C. Drăgescu adresa revistei o scrisoare, datată 15 mai 1869, anunțând editarea la Torino a unui volum de poezii și cerând sprijinul publicului român⁶⁸. Trimitea spre publicare în *Familia* poezia *Din depărtare*⁶⁹, pentru ca ulterior să aducă la cunoștința cititorilor: „*In fine subscribulu are onóre a incunosciintiá pe stim. cetitórie, câ câtu de curendu va fi in pusetiune a li presentá – celoru care voru dorí – poesiile sale ilustrate cu multu talentu si arte de un celebru italianu*”⁷⁰. Revista a consemnat noua apariție editorială, pe care I.C. Drăgescu a semnat-o cu pseudonim: „*«Amoru si patria»*. Acest’a e titlulu unei colectiuni de poesii, scrise de Brutu Catone Horea si tipărite la Turinu. Amu fi doritu sê vorbimu mai pe largu despre acést carte, inse legea de presa nu ni permite sê potemu analisá cele mai multe piese cuprinse intr’ins’a”⁷¹. Poșta Redacțiunii făcea, de asemenea, referire la altă lucrare scrisă de I. C. Drăgescu: „*La mai mulți. Vă rogâmu sê nu tramiteți la noi reclamatiunile pentru „Noptile Carpatine”, ci de a dreptulu la autoriulu in Turinu (Piazza la Grange) caruia inca atunce i prededuramu tóte abonamintele sosite la noi*”⁷². Autorul însuși dorea ulterior să facă o înștiințare: „*Acei on dni, cari au sê reclame pentru „Noptile Carpatine” si pentru „Amoru si Patria”, precum si aceia cari dorescu a-si procurá numitele opuri, se voru adresá câtra autorulu, carele va petrece pana la finea lui juliu a.c. in patria. Acei Dni cari primiră poesiéle „Amoru si Patria” și n’au speditu inca banii, sunt rogati sê nu intardíe cu tramiterea loru. Epistótele se voru adresá subscribului per Mediasch la Basna (Transilvani’a). I.C. Drăgescu*”⁷³. Activitatea prolifică a acestuia pe meleaguri italiene a continuat și după încheierea studiilor, astfel că un *Avisu*, de la finele anului 1871, anunța: „*In Turinu a esítu de sub pressa unu opusculu in prosa intitulatu „Doruri si Sperantie” de Dr. I.C. Dragescu. Costa 40 cr. v. a (1 leu nou). Nu se va tramite decâtu acelu ce voru solví inainte. Cei ce dorescu a-si procurá acestu opusioru, voru binevoí a se adresá d.lui A.P. Alexi în Gratz (Austria) post. restant. Sunt rogare tóte foile romane a publicá acestu avisu*”⁷⁴. I. C. Drăgescu a continuat publicarea în paginile revistei *Familia* a impresiilor sale de călătorie prin patria lui Dante, de exemplu prin *Scrisori din Italia. Villa d’Este (Laculu de Como) in septemvre*⁷⁵: „*Déca Itali’a este o gradina, Laculu de Como si Brianza este paradisulu ei. Nimicu mai frumosu, mai sublimu, mai poeticu! Laculu de Como e o minunata epopea a naturei; artea si natur’a si-a datu man’a pentru ca sê prefaca intr’unu Edenu, acestu tienutu*”⁷⁶, sau prin *Epistole catra o dama romana. Montiglio in octomvre*⁷⁷. Exemplu său a fost urmat și de alți tineri români aflați pe plaiurile italiene. Astfel, Traian Popescu, la rubrica *Conversare cu cetitóriele: Venezia in 27 octombrie 1872*, descria admirativ Veneția: bazilica San Marco, „*care cu dreptu cuventu se póte numí intr’adeveru «Cas’a lui Dumnediu», Palatul Ducal, „léganalu si mormentulu republicei Veneziane!*”, palatele de pe Canal Grande, Lido⁷⁸, iar sub titlul *Femei literate din Italia* o prezenta pe Malvina Frank, o venețiancă dintr-o veche familie nobiliară, ce ținuse o conferință despre drepturile și doleanțele femeilor și publicase anterior două cărți: *Mogli e mariti* și *Le fidanzate*, în acea perioadă pregătind-o pe a treia⁷⁹. În numărul următor al

⁶⁵ *Ibidem*, nr. 39, 28 septembrie/10 octombrie 1869, p. 465.

⁶⁶ *Ibidem*, nr. 25, 21 iunie/3 iulie 1870, p. 296-297.

⁶⁷ *Ibidem*, nr. 46, 15/27 noiembrie 1870, p. 548.

⁶⁸ *Ibidem*, nr. 19, 11/23 mai 1869, p. 226.

⁶⁹ *Familia*, nr. 26, 29 iunie/11 iulie 1869, p. 303.

⁷⁰ *Ibidem*, nr. 27, 6/18 iulie 1869, p. 321.

⁷¹ *Ibidem*, nr. 49, 7/19 decembrie 1869, p. 586.

⁷² *Ibidem*, nr. 23, 7/19 iunie 1870, p. 276.

⁷³ *Ibidem*, nr. 25, 21 iunie/3 iulie 1870, p. 299-300.

⁷⁴ *Ibidem*, nr. 50, 12/24 decembrie 1971, p. 598.

⁷⁵ *Ibidem*, nr. 39, 24 septembrie/6 octombrie 1872, p. 464-465.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 464.

⁷⁷ *Ibidem*, nr. 44, 29 octombrie/10 noiembrie 1872, p. 523-524.

⁷⁸ *Ibidem*, nr. 43, 22 octombrie/3 noiembrie 1872, p. 511-514.

⁷⁹ *Ibidem*, nr. 24, 17/29 iunie 1873, p. 278-279.

Familiei, din iunie 1873, oferea exemplele unor alte femei celebre din Italia, printre care o includea și pe Dora d'Istria⁸⁰, toate militând pentru egalitatea în drepturi cu bărbații⁸¹.

Un subiect dezbătut pe larg în paginile revistei a fost *Cântecul Gintei Latine*, în traducere italiană: „*Cânteculu Gintei latine, în traducere italiana a aparutu în diuariulu „Gazzetta di Napoli”. Traducatorulu põesiei premiate este dlu Domenico Muti*”⁸². Această însemnare apărută în luna iunie a anului 1878 era însoțită de precizarea, la finele lui august, același an, că „*Dlu Domenico Muti, poetu italianu, a tramisu principelui Carol traducerea sa italiana a „Cântecului Gintei Latine, însotîndu-o cu unu sonetu cătra Domnitorulu*”⁸³. Și tot referitor la celebra poezie a lui Vasile Alecsandri se nota: „*Artistulu Mezzetti, maiestru compositoru, membru alu academiei filarmonice din Bologna, a compusu musica pentru „Cânteculu Gintei Latine” si a tramis’o poetului la Mircesci, care i multiamiesce prin o scrissóre, încheiându că music’a „este scrisa într’unu modu largu, si va produce unu efectu mare, fiindu întonata de voci tari, cu acompaniarea orchestrei*”⁸⁴. Doi ani mai târziu, venea și recunoașterea pentru Mezzetti, conform informației preluate din *Stafeta*: „*Un român distinsu de regele Italiei*”. Ziarul italian anunța că profesorului de la conservatorul din Iași, Pietro Mezzetti⁸⁵, i-a fost acordată de către regele Italiei o distincție importantă, însoțită de un brevet, în semn de apreciere a talentului său și a compoziției muzicale pentru *Cântecul Gintei Latine*⁸⁶.

Familia nu anunța însă doar astfel de vești îmbucurătoare. Uneori, ea era nevoită să anunțe cititorilor săi și informații legate de moartea unor personalități, ca, de pildă, „*Mórtea unui filoromân*”: „*Cu adâncă durere aflăm de mórtea, la Veneția, a cunoscutului filoromân Marco Antonio Canini*”⁸⁷, în vârstă de 79 de ani. Canini a luat parte activă în mișcarea din septembrie, la Turin. Ca poet, el ocupă un loc important în literatura italiană; a făcut multe traduceri din elină și din sanscrită. Literaturii românești, adânc-regretatul Canini i-a făcut mari servicii, prin traducerea celor mai frumoase bucăți ale literațiilor noștri, cum și ale poésiei noastre populare. Canini erá profesor de spanioleşce și de româneșce la șcôla superiôră de comerț din Veneția. Regretatul poet locuise în București, scrie «Universul» – unde fusese șef stenograf la cameră. Românii iau doliul, față cu mórtea străinilor generoși, cari au știut să se identifice cu sentimentele nației românești”⁸⁸.

Consemnarea aparițiilor editoriale era o practică frecventă în paginile revistei. Iată câteva știri de acest gen: „*Veneția. Dl. Radu D. Rosetti, un tiner scriitor dela București, a publicat sub titlul acesta acolo o broșură, care conține suvenirurile sale de călătorie prin Italia. Aceste suveniri sînt fórte romantice și se ocupă esclusiv de persóna autorului, fără a descrie locurile visitate. Singuraticile titluri a capitalelor sînt: Veneția, San-Severo,*

⁸⁰ Referitor la prințesa Elena Ghica, cunoscută drept Dora d'Istria, a se vedea: Liviu Bordaș, *Breve nota su Dora d'Istria e la Transilvania*, în *Annuario dell'Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica di Venezia*, nr. 6-7, 2004-2005; p. 501-507; Antonio D'Alessandri, *Il pensiero e l'opera di Dora d'Istria fra Oriente europeo e Italia*, Roma, 2007.

⁸¹ *Familia*, nr. 25, 24 iunie/6 iulie 1873, p. 289-290.

⁸² *Familia*, nr. 45, 18/30 iunie 1878, p. 294.

⁸³ *Ibidem*, nr. 60, 13/25 august 1878, p. 390.

⁸⁴ *Ibidem*, nr. 47, 25 iunie/7 iulie 1878, p. 306.

⁸⁵ Referitor la Pietro Mezzetti, compozitor, pianist, violonist, folclorist, profesor, care s-a născut în Italia și a studiat la Bologna, dar a activat la Conservatorul din Iași, distins fiind cu medalia *Bene Merenti*, a se vedea: Doina Paron-Floriștean, *Italienii și arta muzicală românească*, în *Siamo di nuovo insieme*, nr. 26-27, aprilie-iunie 2011, p. 16 (<http://www.roasit.ro/pdf/revista/siamo26-27.pdf>); Ionel Maței, *Compozitorul Pietro Mezzetti, 175 de ani de naștere*, în *Evenimentul regional al Moldovei*, 2 mai 2001 (<http://www.evenimentul.ro/articol/compozitorul-pietro-mezzetti-175.html>).

⁸⁶ *Familia*, nr. 82, 26 octombrie/7 noiembrie 1880, p. 517.

⁸⁷ Referitor la Marco Antonio Canini, vezi: Nicolae Iorga, *Un pensatore politico all'epoca del Risorgimento: Marco Antonio Canini*, București, 1938; Idem, *Un précurseur de la confédération balkanique: Marco Antonio Canini*, în *Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine*, I, 1913, p. 52-56; Idem, *Un apôtre italien de l'Entante carpatho-balkanique: Marco Antonio Canini*, în *Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine*, XVII, 1930, p. 102-114; Idem, *Du nouveau sur Marc Antonio Canini*, în *Révue Historique du Sud-Est Européen*, XV, 1938, p. 136-141; Idem, *Marcantonio Canini e il primo principe della Romania Unita*, în *Atti del XXIV Congresso di Storia del Risorgimento italiano*, Roma, 1941, p. XXI-XXVIII; Francesco Guida, *L'Italia e il Risorgimento balcanico: Marco Antonio Canini*, Roma, 1984.

⁸⁸ *Familia*, nr. 33, 18/30 august 1891, p. 394.

Pe bord; apoi urmăze câteva poesii și totul se încheie prin o poveste venețiană intitulată «Purcelul». Prețul 1 leu⁸⁹; „O carte italiana, de mare importanță pentru noi Români, apară de curându la Florența. Titlul ei este: «La Romania davanti all'Europa» si autorului – dlu Enrico Croce – o împartă în 4 parti: 1) Privire asupra României; 2) cestiuni urgente de interesu europénu; 3) persecutorii Românilor; 4) desmembrarea statelor române⁹⁰. Urmău relatări despre activitatea aceluiași Enrico Croce în capitala României. Sub titlul *Spicuirii*, erau relatate următoarele: „Enrico Croce, cunoscutulu publicistu italian si filoromanu, va scóte la Bucuresci unu dăuaru în limb'a italiana și româna sub titlulu «La voce d'Italia»⁹¹.

Mai multe note se refereau la activitatea lui Constantin Esarcu. Astfel, după un stagiu de documentare în arhivele din peninsula italiană, „Dlu C. Esarcu⁹² a scosu de sub tiparu la Bucuresci o broșură fórte interessanta si intitulata: «Documente istorice descoperite în archivele Italiei». Broșura contăne 100 de pagine⁹³. La distanță de o lună, în iulie 1878, se ofereau mai multe detalii despre meritoria întreprindere a istoriculu român: „Dlu C. Esarcu a publicatu la Bucuresci o carte fórte interessanta, care conține descoperirile sale istorice în archivele Italiei, în Veneți'a, Florenți'a și Urbin. Aceste documinte respândescul multe lumini asupra istoriei nóstre. De aceea recomandămu colectiunea dlui Esarcu tuturor iubitorilor de istoria. Pretiulu nu-lu stimu⁹⁴. Calitățile deosebite și experiența dobândită pe tărâm italian au fost apreciate, astfel că la categoria știrilor personale, în decembrie 1891, cititorii erau informați că „Dl C. Esarcu, fost ministru de esterne al României, a fost numit ministru plenipotențiar la Roma⁹⁵.

Luna octombrie a anulu 1878 este bogată în știri privind noile tipărituri: „La Bucuresci a esitu de sub tiparu oper'a lui Silvio Pellico⁹⁶ «Le mie prigionii», tradusa în limb'a româna sub titlulu „Închisorile mele”, carte clasica aprobată de consiliulu permanentă alu instructiunii publice al României si recomandată pentru lectiunile pline de morala, de virtuti patriotice si civile ce contăne. Se va afla de vëndiare la tóte librariele, cu pretiulu de lei 2 bani 50⁹⁷; „La Florentia se publica în acestu momentu, sub direcciunea dlui De Gubernatis⁹⁸, unu mare dicționar alu literaturii contimporane: „Dizionario biografico della litteratura contemporanea”, cuprindându, între celelalte, 50 de notițe biografice despre scriitorii români în viétă, dintre cari cinci vor fi însotite de portrete, si anume: A.S.R. Dómn'a Elisabeta, Dora d'Istria, D.V. Alesandri, D. M. Cogalnicénu si D. B. P. Hașdeu⁹⁹. Profesor universitar la Roma, Angelo de Gubernatis a susținut necondiționat cauza românilor, îndeosebi în momentele grele care au urmat procesulu memorandulu, intentat de autorități liderilor români din Transilvania care, în 1892, ceruseră împăratulu Austro-Ungariei, pentru populația română, drepturi egale cu cele ale populației maghiare. A fost ales membru de onoare al Ligii Culturale, iar la 28 martie 1895, aceeași calitate i-a fost conferită și de către Academia Română. În anul 1897 Angelo de Gubernatis a făcut prima sa vizită în România, organizându-i-se o primire de excepție la Academie. Nu este

⁸⁹ *Ibidem*, nr. 44, 31 octombrie/12 noiembrie 1893, p. 525-526.

⁹⁰ *Ibidem*, nr. 46, 22 iunie/4 iulie 1878, p. 299.

⁹¹ *Familia*, nr. 76, 8/20 octombrie 1878, p. 487.

⁹² Constantin Esarcu a fost o personalitate care s-a distins în mai multe domenii de activitate: doctor în medicină, diplomat, istoric-arhivist, profesor onorific de fiziologie, zoologie și botanică, membru fondator al *Ateneului Român*, pentru care și-a donat întreaga avere.

⁹³ *Familia*, nr. 46, 22 iunie/4 iulie 1878, p. 299.

⁹⁴ *Ibidem*, nr. 54, 20 iulie/1 august 1878, p. 351.

⁹⁵ *Ibidem*, nr. 50, 15/27 decembrie 1891, p. 598.

⁹⁶ Referitor la scriitorul și poetul italian Silvio Pellico, a se vedea: Marino Parenti, *Bibliografia delle opere di Silvio Pellico*, Firenze, 1952; Aldo A. Mola, *Silvio Pellico: carbonaro, cristiano e profeta della nuova Europa*, postfață de Giovanni Rabbia, Milano, 2005.

⁹⁷ *Familia*, nr. 76, 8/20 octombrie 1878, p. 486.

⁹⁸ Gheorghe Dumitrașcu, *Un italian (Angelo de Gubernatis) – apărător al cauzei românilor în timpul Memorandulu*, în *Crisia*, nr. 7, 1977, p. 477-480; Pasquale Buonincontro, *De Gubernatis e i romeni*, în *Angelo de Gubernatis. Europa e Oriente nell'Italia umbertina*, volum îngrijit de Maurizio Taddei, vol. I, Napoli, 1995, p. 162 e seqq.; L. Bordaș, *Etnologie și orientalism romantic în noile state Italia și România: Angelo de Gubernatis, Dora d'Istria și savanții români în a doua jumătate a secolulu XIX*, în *Acta Musei Porolissensis*, nr. 27, 2005, p. 695-716.

⁹⁹ *Familia*, nr. 95, 17/29 decembrie 1878, p. 611.

de mirare că personalitatea profesorului italian a reținut atenția corespondenților *Familiei* pe parcursul anilor, atât în cadrul *Știrilor personale*: „*DI Angelo de Gubernatis, învățat italian, a sosit la București, unde i s'au făcut mari ovațiuni și va ține câteva conferințe*”¹⁰⁰, cât și în cel al *Știrilor literare și științifice*: „*DI Angelo de Gubernatis a ținut la București trei conferințe; doue în limba italiană și una franțuzească despre Rolul Românilor în lumea latină*”¹⁰¹. În numărul 10 din 1897 se publica rezumatul celei de-a treia și ultima conferință susținută de acesta la Ateneu¹⁰² – *Rolul românilor în lumea latină*¹⁰³, din care rezultă că „*ideea directoare și inspiratoare, ideea fundamentală a latinității, tradițiunea romană a rămas neclintită*”¹⁰⁴. *Familia* a continuat, în cadrul *Știrile personale*, să urmărească vizita savantului în România: „*DI. Angelo de Gubernatis a avut parte de mari ovațiuni la București, apoi s'a dus la Câmpina la dl. Hașdău, de acolo la Sinaia unde a fost oaspele dlui V.A. Urechia și de-acolo s'a întors acasă*”¹⁰⁵. *Știrile literare* informau publicul larg că „*DI. Angelo de Gubernatis, renumitul bărbat de litere italian, lucrează la o carte despre Români*”¹⁰⁶. Este vorba de lucrarea *La Roumanie et les Roumains*, în care este evocat trecutul românilor în lumina adevărului istoric, apariția acesteia fiind anunțată în numărul 29 din iulie 1898, unde se dădeau detalii despre acest volum de 305 pagini, împărțit în două părți. În prima parte descrie călătoria făcută în România, buna primire ce li s-a făcut, lui și fiicei sale, șirul de conferințe pe care le-a ținut, de asemenea vizita la *Academie*, la D. Sturdza, Kalinderu, Urechia, Hașdeu, Tocilescu, pentru ca partea a doua să fie dedicată unor studii despre țara și națiunea română¹⁰⁷. Numărul 33, din august 1898, continua prezentarea itinerariului profesorului italian pe meleagurile românești: „*DI. de Gubernatis în România. Ang. de Gubernatis, scriitor și profesor la Universitatea din Roma, va vizita după Valea Prahovei, Slănicul, Curtea de Argeș, Iași, Constanța*”¹⁰⁸, pentru ca numărul 36, din luna septembrie a aceluiași an, să-l localizeze pe acesta în țara vecină, la sud de Dunăre: „*DI. de Gubernatis din Sofia trimite expresiunea iubirii sale pentru națiunea română*”¹⁰⁹. Renumitul profesor a mai fost amintit în paginile revistei transilvănene la finele anului 1898, în cadrul *Știrilor literare*, unde se anunța că „*DI. N. Țincu a tradus în versuri o idilă dramatică în doue acte, numită Savitri a contelui Angelo de Gubernatis*”¹¹⁰, dar și la începutul anului 1905, când se lua act de intenția lui Angelo de Gubernatis de a publica, în cursul aceluiași an, un „*Dictionnaire international des écrivains contemporains du monde latin*”, întreprindere pentru care ceruse ajutor de la intelectualitatea lumii latine¹¹¹.

Procesul Memorandului și pedepsele aspre aplicate liderilor români au avut darul de a declanșa o amplă mișcare internațională de sprijinire a demersului românilor transilvăneni. Pe lângă Angelo de Gubernatis, numeroase alte personalități italiene, precum parlamentarul Imbriani sau Roberto Fava, și-au declarat simpatia și susținerea pentru cauza românilor¹¹². Chiar și „*Studentii din Roma au trimis prin președintele lor Roberto Alecsandri studenților universitari din București un răspuns foarte călduros la memorandumul acelora, scria revista Familia. «Causa voastră», atât de nobilă și justă, dic studenții italieni, e cauza comună a culturii ginteii latine... Ve exprim deci, în numele tuturor camaradilor mei sincerele și cordialele noastre dorințe pentru complectul succes al cauzei voștre, declarându-ne totdeauna gata*

¹⁰⁰ *Ibidem*, nr. 8, 23 februarie/7 martie 1897, p. 96.

¹⁰¹ *Ibidem*, nr. 9, 2/14 martie 1897, p. 107.

¹⁰² După cum informa revista *Familia*, *Ateneul Român* a găzduit și alte conferințe cu subiecte din lumea italiană, ca, de pildă: „*Ateneul Romanu. Programulu conferintieloru publice pe anulu 1871-72: Domineca, 28 noemvre. Artele in Itali'a, in secolu XVI. Leonardo da Vinci. Omulu și artistulu. Influinti'a sa supra cunosciintieloru umane: D.C. Stancescu*” (*Familia*, nr. 50, 12/24 decembrie 1871, p. 598).

¹⁰³ *Familia*, nr. 10, 9/21 martie 1897, p. 111-114.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 112.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 120.

¹⁰⁶ *Ibidem*, nr. 37, 14/26 septembrie 1897, p. 442.

¹⁰⁷ *Ibidem*, nr. 29, 19/31 iulie 1898, p. 346.

¹⁰⁸ *Ibidem*, nr. 33, 16/28 august 1898, p. 396.

¹⁰⁹ *Ibidem*, nr. 36, 6/18 septembrie 1898, p. 432.

¹¹⁰ *Ibidem*, nr. 50, 13/25 decembrie 1898, p. 598.

¹¹¹ *Ibidem*, nr. 1, 2/15 ianuarie 1905, p. 10.

¹¹² Gh. Dumitrașcu, *op. cit.*, p. 477.

a ve ajută precât putem fi spre folosul nisuițelor vóstre. Și despre acésta nu trebuie se ve îndoți un singur moment, căci noi ve vom dovedi acésta in momentul când veți apelá la noi, mândri de increderea vóstră. Și ve salut, o frați, in numele glorios al Romei, al cărui nume strălucit îl purtați voi in numele chiar al poporului vostru și care acuma cu puterea trecutului seu este divinitatea tutelară a gíntei latine”¹¹³. Același lucru l-au făcut și studenții din Torino, care au ținut să fie solidari cu românii: „Studenții italieni din Turin au adresat studenților universitari români din București, cari le-au trimis memorandumul lor, o scrisóre prin care făgăduesc că vor lucrá cu tot interesul, pe care îl póte deșteptá in ei originea comună și afinitatea de rassă, pentru ca justele și sfintele aspirațiuni să fíe deplin satisfécute”¹¹⁴. Și alte foruri dirigitoare din peninsulă au ținut să-și arate susținerea pentru cauza națiunii române din Transilvania: „Ministeriul lucrărilor publice ale Italiei primind câteva esemplare din memorandumul studenților universitari din București, directorul ministeriului profes. B. E. Maineri le-a trimis un respuns măgulitor, mulțumind «comitetului studenților din București, atât de bine meritat de patria sa prin acésta a lui publicațiune, precum și urările sale cele mai sincere pentru prosperitatea și mărirea României, prin sânge, tradițiune și istorie, soră cu Italia»”¹¹⁵. Pasaje din această scrisoare a profesorului Mainieri din Roma au fost publicate într-un alt număr al revistei: «Vechiu prieten al României și in relațiune cu mulți din fiii sei ilustri și meritoși, tot ce vine din regiunile Carpaților și ale Danubiului redesteptându-mi in minte puterea și mărirea Romei antice, îmi reamintesc comunitatea de origine și de sânge și me face să fac urări pentru o sórte mai bună patriei vóstre, noului regat, cătră care se îndreptă speranțele Latinilor din Orient și care se ridică zid de siguranță și de libertate pentru celelalte națiuni surori»¹¹⁶. Și ziarele italiene s-au întrecut în a prezenta situația românilor transilvăneni, situându-se de partea acestora: „Diarele italiene publică articoli fórte simpatici pentru români și scriú în termeni călduroși despre afacerea cu procesul Memorandumului”¹¹⁷. Personalități italiene au dorit să le fie alături românilor, precum Luigi di Palma, profesor de drept internațional la Roma, care, primind „diploma de membru onorar al Ligei culturale române, a mulțumit esprimându-și simpatia pentru români”¹¹⁸, sau „Roberto Fava, care la pertractarea procesului pentru Memorand a petrecut la Cluș, ca reprezentantul mai multor diare italiene, a publicat la Parma o broșurá intitulată «La questione Rumena e gli agenti del signor Wekerle in Italia». Broșura conține un respuns la conferințele ce Óváry a ținut prin Italia pentru apărarea politicei maghiare”¹¹⁹. Guvernul de la Budapesta trimisese în Franța și Italia doi oameni politici, pe Óváry și Pásmándy, pentru a câștiga bunăvoința opiniei publice de acolo¹²⁰. Din cele relatate anterior, reiese că aceștia nu și-au îndeplinit misiunea, cel puțin în Italia, nereușind să-i convingă pe italieni de „neligitimitatea” demersului românilor ardeleni.

Cei mai buni ambasadori ai națiunii române în Italia au fost intelectualii și oamenii de știință, participanți la manifestări internaționale de renume. Este și cazul doctorului Victor Babeș¹²¹, care a reprezentat România la congresul de igienă de la Roma din 1894¹²², în cadrul căruia a susținut una din cele șase conferințe, foarte apreciată de cei 8000 de

¹¹³ *Familia*, nr. 30, 28 iulie/9 august 1891, p. 360.

¹¹⁴ *Familia*, nr. 31, 4/16 august 1891, p. 372.

¹¹⁵ *Ibidem*, nr. 30, 28 iulie/9 august 1891, p. 360.

¹¹⁶ *Ibidem*, nr. 39, 29 septembrie/11 octombrie 1891, p. 466.

¹¹⁷ *Ibidem*, nr. 11, 13/25 martie 1894, p. 130.

¹¹⁸ *Ibidem*, nr. 37, 11/23 septembrie 1894, p. 443.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 442.

¹²⁰ Gh. Dumitrașcu, *op. cit.*, p. 478; referitor la mișcarea memorandistă a se vedea: Vasile Netea, *Istoria Memorandumului*, București, 1947; Șerban Polverejean, Nicolae Cordoș, *Mișcarea memorandistă în documente 1885-1897*, Cluj, 1972; Gheorghe Platon, *Mișcarea memorandistă în perspectiva istoriei. Însemnătate și semnificație românească*, în *Memoriile secției de științe istorice și arheologice a Academiei Române*, nr. 17, 1992, p. 35-47; Ș. Polverejean, *Ideea de memorandum în strategia mișcării naționale*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia*, 1-2, 1994, p. 117-126; Cornel Sigmirean, *Studenții și afirmarea europeană a problemei naționale*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia*, 1-2, 1994, p. 169-186; *Memorandumul 1892-1894: ideologie și acțiune politică românească*, ediția a II-a, București, 1994.

¹²¹ Victor Babeș, bacteriolog și morfopatolog, membru al Academiei Române, autor, în colaborare cu Victor André Cornil, al primului tratat de bacteriologie din lume, fondator al școlii românești de microbiologie.

¹²² *Familia*, nr. 14, 3/15 aprilie 1894, p. 167.

medici participanți¹²³. Din rezumatul conferinței *Statul și igiena modernă*, publicat de *Familia* după *Berliner Tagblatt*, spicuim: „*Ingrigirea de starea igienică generală e un scop mult mai înalt de stat, decât armarea generală, sub care gem popóarele europene deja de decimi de ani*”¹²⁴. În calitate sa de membru fondator al Academiei Române, V. A. Urechia a participat în 1898, la Torino, la „*congresul proprietății literare*”¹²⁵. Și tot el, întrucât fusese prezent încă de la prima ediție a Congresului Internațional al Orientaliștilor, de la Paris, a fost ales de Angelo De Gubernatis să conducă delegația română la cel de-al XII-lea Congres, organizat de el la Roma, în 3-15 octombrie 1899. Astfel, la Roma au ajuns 450 de persoane din Regatul român, Transilvania și Macedonia (dintre care 63 înscriși la Congres), care au ridicat, ca și la alte congrese, problema românilor transilvăneni. Din cele 12 secțiuni ale Congresului, două au fost (co)prezidate de savanți români: V.A. Urechia la secțiunea „*Geografia și Etnografia Orientului*”, unde secretar a fost Mihai Holban, și Gr. Tocilescu la secțiunea „*Grecia și Orientul*”¹²⁶.

„*Serbarea românească*” de la Roma, din 12 octombrie 1899, a prilejuit noi demonstrații de simpatie față de națiunea română: „*Doi medici din Roma, sub impresiunea entuziasmului, ce a produs la Roma depunerea coroanei de bronz la Columna lui Traian și cuvântările rostite cu acea ocaziune, au adresat medicilor de la spitalul principal din România o carte poștală, exprimându-și admirațiunea pentru Români, cari își afirmă originea latină, prin urmare strînsa înrudire cu Italia și cu celelalte popoare de aceeaș ginte. La aceasta scrisoare, medicii români din București au răspuns prin o adresă colectivă, trimițând salutări tuturor medicilor italieni, revindicând latinitatea pentru conaționali lor și declarându-se urmași ai coloniilor lui Traian, de acelaș sânge cu italienii*”¹²⁷. Încântați de modul în care au fost primiți, românii au căutat să le mulțumească într-un fel celor care au salutat acțiunea lor simbolică: „*DI V.A. Urechia va face prin subscriere publică un obiect de artă în bronz care va fi oferit dluî Bacelli, ministrul instrucțiunei al Italiei, care a salutat cu atâta căldură pe Români la Columna lui Traian. Acest obiect reprezintă p’o frumoasă țêrancă română îmbrățișând pe o frumoasă țêrancă italiană*”¹²⁸. Tot referitor la evenimentul din capitala Italiei, *Familia* anunța, cu convingere, că: „*în timpul de acum al corespondențelor ilustrate, cititoarele noastre de sigur vor primi cu plăcere șcirea, că în Editura „Tipografie” în Sibiiu a apărut o frumoasă corespondență ilustrată, care înfățosează un moment din serbarea ce au arangiat Români în luna trecută în Roma la Columna lui Traian. Momentul este acela când ministrul Baccelli a rostit discursul seû, dicend: „Ve salut pe voi, o neînvinșilor Români! Voi sînteți o pagină deschisă din marea carte a istoriei Romei”. Figurile sînt reușite și totul face o impresiune foarte plăcută. Sîntem siguri, că în curênd aceste ilustrate se vor respândi pretotindenî între Români*”¹²⁹. S-a dorit, totodată, imortalizarea momentului solemn de la Columna lui Traian, astfel că: „*pictorul N. Grimani a fost însărcinat de dl. V. A Urechia să execute un tablou în mărime de 6 metri pătrați, care să reprezinte solemnitatea depunerii coroanei de cătră Români la Columna lui Traian*”¹³⁰. De asemenea, anunța *Familia*, „*În editura «Tipografie» din Sibiiu au apărut doue cărți postale ilustrate noue. Una reprezintă pe dl. V.A. Urechia rostind discursul seu la Columna lui Traian: “Sîntem aici, Escelență și domnule primar, ca să venerăm Columna marelui nostru împărat. Sîntem aici, ca să spunem tuturor că Roma este mama noastră”. A doua reprezintă momentul când primarul Romei, dr. Galuppi, rosteșce discursul seû: „Conservând amintirea originei sale, jalus de tradițiunile sale și mândru de cultura sa română, poporul român este adî sentinela expusă a latinității în Orient*”¹³¹. Din partea lui V.A.Urechia, impresiile trăite cu ocazia participării la aceste

¹²³ *Ibidem*, nr. 15, 10/22 aprilie 1894, p. 180.

¹²⁴ *Ibidem*, p. 172.

¹²⁵ *Ibidem*, nr. 27, 5/17 iulie 1898, p. 324.

¹²⁶ L. Bordaș, *Etnologie și orientalism*, p. 700.

¹²⁷ *Familia*, nr. 43, 24 octombrie/5 noiembrie 1899, p. 515.

¹²⁸ *Ibidem*, nr. 45, 7/19 noiembrie 1899, p. 540.

¹²⁹ *Ibidem*.

¹³⁰ *Ibidem*, nr. 47, 21 noiembrie/ 3 decembrie 1899, p. 563.

¹³¹ *Ibidem*, nr. 50, 12/24 decembrie 1899, p. 599- 600.

„serbări românești” s-au materializat într-o carte, intitulată *Frați cu frați: „Sub acest titlu V.A. Urechiă a scos la lumină în București o nouă carte, în care se dă seamă de frumoasa serbare româno-italiană de la 12 octombrie din Roma, când Românii au depus coroana pe Columna lui Traian. Volumul este ilustrat cu 23 de clișeuri după fotografii instantanee, făcute în cetatea eternă și împodobit cu mai multe facsimile de deosebit interes”*¹³².

În contrapartidă, s-a preconizat a se organiza o mare *Serbare româno-italiană*, care trebuia să aibă loc la Iași: „*Studentii din Iași pregătesc un mare festival în onoarea Italiei, drept revanșe la primirea ce s-a făcut Românilor astă-toamnă la Roma, când au depus coroana de bronz pe Columna lui Traian. La serbarea aceasta se vor invita: ministrul de culte al Italiei, primarul Romei, dnii V.A. Urechiă, Gr. G. Tocilescu și alții. Se vor ținea conferințe literare, urmate de un mare banchet. Serbarea se va da între 10-15 ianuarie v.*”¹³³.

În paginile revistei lui Iosif Vulcan și-au făcut loc și știri privind traduceri în și din italiană ale unor opere lirice sau despre reprezentațiile susținute pe scenele teatrelor din România de artiști italieni de renume. Astfel, „*«Stéu’a României» primesce din Neapoli o corespundintia, care spune, că la teatrul «Fiorentini» de acolo s’a primitu a se jucă dram’a istorica româna în cinci acte, intitulata: «Il mantagnolo gran ministro» (Plaiasiulu logofetu mare), de Teodoru Codrescu, tradusa de dnii Corneliu Codrescu și Gelsonino Mutti. Costumele sânt luate din albumulu Asaky. Teatrulu „Fiorentini” e unulu din cele d’ântâiu teatre, bine situatu si primulu pentru prosa*”¹³⁴.

Numărul 18 din martie 1878 anunța continuarea reprezentațiilor teatrale ale lui Ernesto Rossi la Iași, după ce în prealabil acesta încântase publicul din capitala României: „*Ernesto Rossi, renumitul tragedianu italianu, încheiându-și sîrulu represintatiunilor sale la Bucuresci, va merge la Iași. Aice va dá numai patru séu cinci represintatiuni din cele mai frumóse*”¹³⁵.

Bucureștenii, anunța revista, vor avea ocazia să se bucure de spectacolele oferite de „*Tomaso Salvini, dimpreuna cu compani’a dramatica italiana de sub direcțiunea sa*”, care „*va începe sè deie la 8 marte în Bucuresci, unu ciclu de represintatiuni, jucându piesele: Otello, Hamlet, Machbeth, Sofocle, Mórtea civilă, si altele. Bucurescenii au sè se aștepte la niște seri fórte interesante*”¹³⁶. Trupa lui Tomaso Salvini a făcut un turneu mai lung prin România, după cum nota gazeta în numărul 22 din martie 1880: „*Salvini, celebrul tragedianu italian, petrece de mai multe septemâni în Români’a; ântâiu a jucatu la Iasi si apoi în alte orasie provinciale, iér acuma debutéză la Bucuresci, unde a începutu ciclul represintatiunilor sale cu „Mórtea civila*”¹³⁷.

Spațiul italian a reprezentat sursă de inspirație pentru scriitorii și compozitorii români, lucru remarcat de revista *Familia*, spre exemplu „*Flórea din Firenze, comedie-idilă originală în 2 acte și în versuri, de Ioan I. Livescu, a apărut la Bucuresci*”, fiind reprezentată pe scena Teatrului Național din capitală în anul 1892, la sfârșitul stagiunii”¹³⁸. Pe aceeași scenă, dar la distanță de cinci ani, va fi prezentat publicului bucureștean un spectacol de operetă, datorat lui „*Antonio Giuliani, compozitor, autor al mai multor operete italiene și franceze*”. Acesta, aflat de un an în România, „*acum compune o operetă „națională” – „La parapet*”, care se va reprezenta în stagiunea viitoare a Teatrului Național din București”¹³⁹. Numărul 47 din revista *Familia*, din noiembrie 1898, publică câteva evocări atribuite lui Rossini, în legătură cu premiera operii sale „*Bărbierul din Sevilla*”¹⁴⁰.

Conotații și relații româno-italiene au fost amintite în paginile revistei și în legătură cu momente din biografia și activitatea literară a reginei Elisabeta a României, care semna

¹³² *Ibidem*, LI, 23 decembrie 1899/ 4 ianuarie 1900, p. 614.

¹³³ *Ibidem*, p. 615.

¹³⁴ *Ibidem*, nr. 4, 12/24 ianuarie 1878, p. 24.

¹³⁵ *Ibidem*, nr. 18, 2/14 martie 1878, p. 107.

¹³⁶ *Ibidem*, nr. 7, 24 ianuarie/ 5 februarie 1880, p. 43.

¹³⁷ *Ibidem*, nr. 22, 16/28 martie 1880, p. 138.

¹³⁸ *Ibidem*, nr. 25, 20 iunie/20 iulie 1893, p. 297.

¹³⁹ *Ibidem*, nr. 36, 6/18 septembrie 1898, p. 431.

¹⁴⁰ *Ibidem*, nr. 47, 22 noiembrie/4 decembrie 1898, p. 562.

cu pseudonimul Carmen Sylva¹⁴¹. Primele vești de acest gen se referă la o perioadă de convalescență a reginei României petrecută în Italia. Aflată la Pallanza, primarul din localitate „a remis reginei un splendid album, legat în piele roșie și în argint, cu cifra Maj. Sale și cu armele României, cuprindând vederile principale ale Pallanzei și împregiurimilor. Bucățile de argint ce formeză colțurile și ornamentația albumului, au fost lucrate de renumitul giuvaergiu Guiberti”¹⁴². Din cauza stării precare de sănătate, reginei „i s’a impus abținerea dela ori-ce ocupațiune intelectuală și un repaus aprópe absolut”. Regina Italiei a dorit să-și exprime susținerea față de casa regală din România, drept pentru care „a scris regelui Carol o epistolă lungă, prin care exprimă tótă iubirea familiei regale a Italiei pentru casa domnitóre a României și face urări căldurose pentru restabilirea sânetății reginei României”¹⁴³. Revenindu-și complet după acest episod, Carmen Sylva s-a dedicat din nou activității literare, astfel că revista *Familia* era acum în măsură să-și anunțe publicul cititor: „Regina Elisabeta a României a scris libretul unei opere. Muzica a fost compusă de compozitorul Antonio Francesco Carbonieri din Modena”¹⁴⁴. Cu ocazia aniversării vârstei de 60 de ani a reginei Elisabeta, lumea literară din Italia a ținut să aducă un omagiu reginei și scriitoarei Carmen Sylva, astfel, scria *Familia*, „Giulio Boscurini, director al revistei «Institutul științelor, literilor și artelor» s-a adresat femeilor literate din Italia pentru a-și exprima omagiul lor în revista sa. Regina răspunde printr-un poem liric și-și trimite portretul atât directorului revistei cât și femeilor care și-au publicat omagiul în revistă”¹⁴⁵. La distanță de câteva luni, a fost pusă în scenă la Roma o piesă de Carmen Sylva: „De curând a debutat marele artist italian Novelli la Roma, în teatrul Vallé. S’a reprezentat piesa «Văduva dlui Daniel» de Carmen Sylva”, care a încântat publicul italian: „ Succesul, precum scriu ziarele italiene, a fost strălucit. Atât piesa, cât și jocul au escitat aplause entusiaste. La reprezentație a asistat toată aristocrația Romei”¹⁴⁶.

Artiștii români – în număr mare după cum o demonstrează *Familia* – au reputat succese importante în spectacolele pe care le-au susținut în marile orașe italiene, unii dintre aceștia făcându-și acolo și studiile. De exemplu, „Cântărețul român G.G. Brăteanu, originar din București, după studii la Milano, a dobândit succese mari pe scenele teatrelor lirice italiene, acesta fiind lăudat de ziarele din peninsula îndeosebi pentru rolul lui „Attila” din piesa lui Verdi, jucată la teatrul „Vittore Emanuele” din Torino¹⁴⁷, la fel ca „Dșóra Aurelia Chițu, care a făcut studii musicale la conservatorul din Milan” și care „a debutat de curând cu mare succes acolo în opera «Trovatore»; diarele italiene sânt unanime intru a feliicită pe juna cântăreță română”¹⁴⁸.

Sub titlul *Un artist român în Roma*, *Familia* relatează că „din notițele ce a lăsat mult regretatul compozitor român C.G. Porumbescu și din o scrisóre către domnișóra E. de P., căreia i-a dedicat și piesa «Souvenir de Verdi»”, au fost publicate în revistă impresiile sale din călătoria la Roma”¹⁴⁹.

Haricleea Hartulari Darclée¹⁵⁰, celebra cântăreață de operă, a fost cu adevărat o răsfațată a presei și a publicului italian, care a ovaționat-o pe marile scene ale teatrelor din peninsula. Numeroase sunt știrile din paginile revistei *Familia* cu privire la activitatea

¹⁴¹ Referitor la regina Elisabeta a României, cunoscută sub pseudonimul literar *Carmen Sylva*, a se vedea: Gabriel Badea-Păun, *Carmen Sylva, uimitoarea Regină Elisabeta a României*, traducere în românește de Irina-Margareta Nistor, București, 2003; Idem, *Carmen Sylva, la reine Elisabeth de Roumanie*, Versailles, 2011; Annemarie Podlípny-Helms, *Carmen Sylva*, Timișoara, 2001.

¹⁴² *Familia*, nr. 45, 10/22 noiembrie 1891, p. 539.

¹⁴³ *Ibidem*.

¹⁴⁴ *Ibidem*, nr. 1, 2/15 ianuarie 1905, p. 11.

¹⁴⁵ *Ibidem*, nr. 43, 23 octombrie/5 noiembrie 1905, p. 514.

¹⁴⁶ *Ibidem*, nr. 14, 16/29 aprilie 1906, p. 166.

¹⁴⁷ *Ibidem*, nr. 49, 6/18 decembrie 1870, p. 587.

¹⁴⁸ *Ibidem*, nr. 31, 2/14 august 1887, p. 370.

¹⁴⁹ *Ibidem*, nr. 10, 6/18 martie 1888, p. 115-117; vezi și: Cl. Isopescu, *Il musicista romeno Ciprian Porumbescu a Roma (con lettere inedite)*, în *Il Giornale di Política e di Letteratura*, 1931.

¹⁵⁰ Referințe despre Haricleea Hartulari Darclée se găsesc în: *Diționarul personalităților feminine din România*, coordonator: George Marcu, București, 2009; http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Haricleea_Hartulari-Darclée.

fructuoasă a talentatei și renumitei cântărețe române. Astfel, începând din septembrie 1891, se publica: „Dna Darclée, renumita cântăreță română, cu atâta entuziasm aplaudată asta-primăveră la București, a primit un angajament la teatrul Scala din Milano pentru sezonul viitor”¹⁵¹, „cu un onorar de 15.000 franci pe lună”¹⁵²; „Dna Darclée, atât de mult aplaudată astă primăveră la București, acum obține mari succese la Florența”¹⁵³; „Dna Darclée, celebra cântăreță română va sosi curând la București pentru a da mai multe reprezentațiuni. Dsa vine din Nisă și Milan unde a repurtat niște succese strălucite în noua și frumoasă operetă «Manon Lescaut»”¹⁵⁴; „Dna Darclée va cânta în ierna viitoare în Italia”¹⁵⁵.

Din știrile care o priveau pe Haricleea Hartulari Darclée reiese și notorietatea de care s-a bucurat în rândul publicului românesc compozitorul italian Mascagni, despre care revista oferea în 1897 detalii interesante referitoare la noua sa operă: „Renumitul autor al «Cavaleriei Rusticane», Mascagni a terminat o operă nouă cu numele «Iris». Nu de mult la Milan în o societate de artiști s’au ascultat unele părți din această operă. Ea are un subiect japonez. Se spune că în ea se află o serenadă, care va avé un succes enorm. S’a mai remarcat o arie frumoasă pentru tenor, în momentul când el vine și găsește pe Iris vëndută. Această operă va fi una din operile cele mai importante ale lui Mascagni și cea mai bine gustată. Prima reprezentație va fi la Milan în primăvara viitoare”¹⁵⁶. Un an mai târziu, sub titlul Opera „Iris” și dna Darclée, se anunța premiera operei lui Mascagni la teatrul Constanzi din Roma, având-o în rolul principal pe cântăreața româncă. Aceasta a repurtat un mare succes, după cum relatează ziarul italian citat în paginile revistei *Familia*¹⁵⁷. Alte ecouri ale interpretărilor de pe marile scene italiene ale artistei din România au conținut să apară în anii următori, ca, de pildă: „Renumita cantatrice română, dna Darclée reportează acum succese strălucite în teatrul Scala din Milano. Toate diarele ce ne-aș sosit din Italia, sânt pline de elogiuri adresate artistei, care de unădă a cântat în opera „Hughenoții”¹⁵⁸.

La rubrica *Știri teatrale și musicale* au fost evocate în aceeași perioadă și alte personalități ale scenei românești care au dobândit recunoaștere internațională. Iată câteva astfel de notițe: „Dl Matei Millo, decanul artiștilor români, se află la Neapole și s’a stabilit Via Roma-Toledo nr. 22”¹⁵⁹; „Dșora Teodorini cântă cu succes ne mai pomenit la Milano; deosebi a escelat în «Carmen»; orașul nu vorbește decât de succesul artistei române;... dșora Feliciani la Veneția”¹⁶⁰; „Dna Dochia Avineanu, o româncă din România, debutează cu mult succes la opera din Millano”; „Dna Dochia Avineanu, soția dlui avocat Avineanu din România studiază cantul la Milano, sub conducerea maestrului Antonio Falyari”¹⁶¹; „Tenorul Ioan Dimitrescu a fost angajat de nou la teatrul de operă din Parma”¹⁶²; „diarele din Italia vorbesc cu mult entuziasm despre o nouă cântăreață română, dra Maria Herescu, care a debutat cu mare succes în teatrul din Ivrea, în opera „Poluso”. Dra Herescu a plecat din România acum trei ani și în intervalul acesta a făcut studii strălucite la conservatorul din Milan”¹⁶³. În coloanele revistei au fost publicate și aprecierile unui ziar bucureștean „Despre dșora Aura Theodorini, sora dnei Elena Theodorini, care va cânta în curând la București cu trupa de operă italiană”¹⁶⁴. Articolul intitulat *O artistă română la Abazzia* ne dezvăluie identitatea acesteia: „Valeria Opriș (transilvăneancă) debutează cu mare succes ca violonistă într-un concert la Abazzia”¹⁶⁵.

¹⁵¹ *Familia*, nr. 39, 29 septembrie /11 octombrie 1891, p. 465.

¹⁵² *Ibidem*, nr. 46, 17 /29 noiembrie 1891, p. 550.

¹⁵³ *Ibidem*, nr. 45, 10 /22 noiembrie 1891, p. 538.

¹⁵⁴ *Ibidem*, nr. 16, 17 /29 aprilie 1894, p. 192.

¹⁵⁵ *Ibidem*, nr. 35, 28 august /9 septembrie 1894, p. 417.

¹⁵⁶ *Familia*, nr. 40, 5/17 octombrie 1897, p. 479.

¹⁵⁷ *Ibidem*, nr. 47, 22 noiembrie/4 decembrie 1898, p. 563.

¹⁵⁸ *Ibidem*, nr. 7, 14/26 februarie 1899, p. 82.

¹⁵⁹ *Ibidem*, nr. 44, 3 noiembrie /15 noiembrie 1891, p. 526.

¹⁶⁰ *Ibidem*, nr. 50, 15 /27 decembrie 1891, p. 597.

¹⁶¹ *Ibidem*, nr. 26, 28 iunie/10 iulie 1898, p. 309.

¹⁶² *Ibidem*, nr. 9, 2/14 martie 1897, p. 107.

¹⁶³ *Ibidem*, nr. 3, 17/29 ianuarie 1899, p. 35.

¹⁶⁴ *Ibidem*, nr. 47, 21 noiembrie/3 decembrie 1899, p. 563.

¹⁶⁵ *Ibidem*, nr. 18, 1/14 mai 1905, p. 215.

Dar nu numai artiștii scenei lirice s-au făcut remarcăți în patria artelor frumoase, ci și numeroși artiști plastici, unii dintre ei aflați la studii în prestigioase academii italiene: „*Di George Vasilescu din Craiova, care studiază sculptura în Veneția, a obținut la concursul anual al salonului Academiei de bele arte de acolo, premiul întâiu de primul grad, care i-a fost decernat de juriu în unanimitate*”¹⁶⁶; „*Diarele beletristice din Veneția «La Veneția» și «L’Adriatico» revelază cu entuziasmul cunoscut italienilor pentru ori ce se atinge de artă, talentul tinerului Constantin Bălăcescu*”¹⁶⁷. Acest tiner, oltean de origină, a espus acum de curând în curtea Academiei din Veneția două busturi cari au atras admirațiunea atât a profesorilor cât și a tuturor celorlalți vizitatori”¹⁶⁸; „*Sculptorul Bălăcescu, care sa află acum la Veneția, a terminat bustul regretatului D. Cesianu, fost director al poștelor din România*”, inițiatorul construirii Palatului poștelor”¹⁶⁹; „*Di Constantin Bălăcescu, unul din puținii sculptori români, are la Milano un atelier mult aprețiat. Acuma artistul lucrează la mai multe opere pe care le va trimite la expoziția universală din Paris, care se va deschide la 1900*”¹⁷⁰;

Bustul lui Ion Brătianu a constituit de asemenea subiectul unor articole prezente în două numere ale revistei *Familia* din 1891: „*Cetim în «Drapelul» din Iași: Di T. G. Villa, sculptor renumit din Milano, a lucrat în orașul nostru bustul mult regretatului Ion Brătianu. Bustul e espus pentru câțva timp în atelierul dlui Villa (otel Traian nr. 17), și apoi va fi espediat la București, spre a fi supus aprecierii comitetului instituit spre a ridică un monument marelui și neuitatului bărbat de stat*”¹⁷¹; „*Sculptorul italian Villa terminând la Iași modelul pentru bustul lui Ion Brătianu, l’a dus la București, unde a espus lucrarea sa vederii publicului. Bustul este cu o treime mai mare decât natural și represintă o fidelă și artistică reproducere a figurei lui Ion Brătianu. Di Ionel Brătianu a vedut acest bust, în prima lui fasă, adică atunci când eră lucrat în terreglaise și și-a esprimat mulțumirea sa dlui Villa; în gips bustul a reușit admirabil și ori cum îl vei privi, vei recunoșce perfecta reproducțiune. Di Frederico Gaetano Villa este un distins consilier al Academiei Regale de belearte din Milano, unde și-a câștigat o mare reputațiune prin esecutarea unor insemnate și maestre lucrări artistice. Nu s’a hotărât încă decă bustul se va lucră în bronz séu marmură*”¹⁷².

Alte știri se refereau la activitatea unor pictori români în Italia: „*Di Artur de la Huși, un tiner pictor din România, care se află acum în străinătate, după ce a stat aproape 6 luni la München, a plecat la Roma, unde studiază pictura religioasă. Talentatul pictor a trimis acasă la București mai multe tablouri lucrate de dânsul la München și Roma, spre a probă că talentul seu a luat avânt*”¹⁷³.

Revista *Familia* a consemnat și acțiunile caritabile susținute de italieni în favoarea românilor, pe care-i considerau frații lor latini. Astfel, în 1880 a avut loc „*concertul filantropicu din București, în folosul celor suferindî susținut de orchestra teatrului italian sub bagheta lui G. Caivatti*”, printre interpreți numărându-se „*di Pogliani, di Millo, di Mantilla*”¹⁷⁴, iar câțiva ani mai târziu se relata că „*Guvernul Italiei a pus la dispozițiunea legațiunii sale din București suma de 3000 lei pentru a veni în ajutorul nenorociților locuitori păgubiți prin foc ai orașului Botoșani*”¹⁷⁵.

Un larg spațiu a acordat revista schițelor de călătorie ale unor autori precum Smaranda Gheorghiu sau Teodor Bulc. Scriitoare și publicistă, cunoscută și sub numele de *Maica Smara* – poreclă primită de la Veronica Micle –, Smaranda Gheorghiu¹⁷⁶ a fost pasionată

¹⁶⁶ *Ibidem*, nr. 31, 4/16 august 1891, p. 369.

¹⁶⁷ Vezi: http://www.aman.ro/files/digitale/personalitati_doljene/personalitati/B/balacescu%20constantin.pdf.

¹⁶⁸ *Familia*, nr. 40, 3 /15 octombrie 1893, p. 481.

¹⁶⁹ *Ibidem*, nr. 40, 4/16 octombrie 1898, p. 479.

¹⁷⁰ *Ibidem*, nr. 11, 14/26 martie 1899, p. 131.

¹⁷¹ *Ibidem*, nr. 45, 10 /22 noiembrie 1891, p. 537.

¹⁷² *Ibidem*, nr. 50, 15 /27 decembrie 1891, p. 597.

¹⁷³ *Ibidem*, nr. 46, 15/27 noiembrie 1898, p. 550.

¹⁷⁴ *Ibidem*, nr. 7, 24 ianuarie/5 februarie 1880, p. 42-43.

¹⁷⁵ *Ibidem*, nr. 31, 2/14 august 1887, p. 372.

¹⁷⁶ Informații despre Smaranda Gheorghiu se găsesc în: Petre Gheorghe Birlea, *O româncă spre Polul Nord: pe urmele Smarandei Gheorghiu*, București, 1988; George Marcu, Rodica Ilinca, *Dicționarul personalităților feminine din România*, București, 2009.

de călătorii. A străbătut România, dar și multe țări din Europa și Asia, ajungând chiar la Capul Nord în insula Mageroy, impresiile sale de călătorie fiind relatate prin diverse conferințe sau în paginile unor cărți. În anul 1900 aceasta a scos de sub tipar *Schițe si amintiri din Italia*, după ce în prealabil își publicase, sub numele de Smara, în mai multe numere succesive din revista *Familia*, impresiile rezultate în urma călătoriei la Roma, din care răzbat puternice accente anticlericale¹⁷⁷.

Sub titlul *Schițe din Italia*, Teodor Bulc, profesor la Gimnaziul din Beiuș, a început cu „Impresii de călătorie la Venezia¹⁷⁸, „cel mai poetic oraș din lume”¹⁷⁹: „Venezia la bella, regina Mării Adriatice... Privind Veneția de pe țărmul mării, se pare că vezi o regină care și-a pierdut tronul și adi stă îmbetrânită în sdrențele de porfir, cu cari odinioară a cucerit lumea”¹⁸⁰, continuând cu Fiume¹⁸¹, pentru ca mai apoi să descrie în general Italia și locuitorii săi¹⁸², orașele Verona¹⁸³, Milano¹⁸⁴, Torino¹⁸⁵, Genova¹⁸⁶ („deca am dat Veneției atributul meritat de „bella”, atunci Genua cu drept cuvânt o putem numi de superbă, precum aieve s’a și numit în totdeauna”¹⁸⁷), „bella Firenze”¹⁸⁸, cu „renumitul «Palazzo» ori «galeria Degli Uffizi», care e împreună cu palatul «Pitti»”¹⁸⁹, ce-l face să exclame la final: „O, Florență, cine te-a vădud, nu te mai poate uita”¹⁹⁰. Teodor Bulc și-a continuat periplul prin Roma, care „întotdeauna a cucerit omenimea, când cu arma când cu arta, când cu cerul ei frumos și pururea azurii”¹⁹¹, trimitând relatări despre Fontana di Trevi¹⁹² sau despre biserica Sf. Petru¹⁹³. Autorul, care era preot greco-catolic, trimitea și o descriere a Vaticanului și a audienței avute la marele pontif¹⁹⁴. Lua apoi la rând Forul lui Traian¹⁹⁵, Columna¹⁹⁶, precum și numeroase alte monumente din capitala Italiei¹⁹⁷. Delegația de preoți din care făcea parte și Teodor Bulc a făcut o vizită „alunilor români” de la Colegiul grec Sfântul Atanasie, printre aceștia regăsindu-se și Iacob Radu¹⁹⁸, care a rostit cuvântarea de salut¹⁹⁹. Au urmat, pe parcursul mai multor numere, impresiile din Napoli²⁰⁰ („când pentru prima dată își pune omul piciorul în Neapol, e imposibil ca să nu fie incatenat, ca să nu dic farmecat, de acel „mixtum compositum” vivace, fantastic, romantic și original, ce observă între locuitorii acestui oraș. Datini, costume, manieră, limbă; cu un cuvânt toate se deosebesc de cele ale altor orașe”²⁰¹), cu privire specială asupra Vezuviului²⁰² și Cântului

¹⁷⁷ *Familia*, nr. 39, 28 septembrie/10 octombrie 1897, p. 459-462; nr. 40, 5/17 octombrie 1897, p. 474-475; nr. 41, 12/24 octombrie 1897, p. 486-487.

¹⁷⁸ *Ibidem*, nr. 39, 25 septembrie/7 octombrie 1894, p. 457-459.

¹⁷⁹ *Ibidem*, p. 458.

¹⁸⁰ *Ibidem*, p. 457.

¹⁸¹ *Ibidem*, nr. 11, 12/24 martie 1895, p. 123-126.

¹⁸² *Ibidem*, nr. 12, 19/31 martie 1895, p. 137-138.

¹⁸³ *Ibidem*, nr. 18, 30 aprilie/12 mai 1895, p. 207-208.

¹⁸⁴ *Ibidem*, nr. 19, 7/19 mai 1895, p. 219-222.

¹⁸⁵ *Ibidem*, nr. 20, 14/26 mai 1895, p. 231-234.

¹⁸⁶ *Ibidem*, nr. 21, 21 mai/2 iunie 1895, p. 242-244.

¹⁸⁷ *Ibidem*, p. 242.

¹⁸⁸ *Ibidem*, nr. 34, 13 august/1 septembrie 1895, p. 399-400; nr. 35, 20 august/8 septembrie 1895, p. 411-414.

¹⁸⁹ *Ibidem*, nr. 34, 13 august/1 septembrie 1895, p. 399.

¹⁹⁰ *Ibidem*, nr. 35, 20 august/8 septembrie 1895, p. 414.

¹⁹¹ *Ibidem*, nr. 1, 4/16 ianuarie 1898, p. 3.

¹⁹² *Ibidem*, nr. 2, 11/23 ianuarie 1898, p. 14-16.

¹⁹³ *Ibidem*, nr. 3, 18/30 ianuarie 1898, p. 28-31.

¹⁹⁴ *Ibidem*, nr. 4, 25 ianuarie/6 februarie 1898, p. 40-43. *Familia*, nr. 5, 1/13 februarie 1898, p. 52-54.

¹⁹⁵ *Ibidem*, nr. 6, 8/20 februarie 1898, p. 67-68.

¹⁹⁶ *Ibidem*, nr. 7, 15/27 februarie 1898, p. 79-80.

¹⁹⁷ *Ibidem*, nr. 9, 1/13 martie 1898, p. 104; nr. 10, 8/20 martie 1898, p. 115; nr. 11, 15/27 martie 1898, p. 123-124; nr. 12, 22 martie/3 aprilie 1898, p. 136-139; nr. 13, 29 martie/10 aprilie 1898, p. 147-150; nr. 14, 5/17 aprilie 1898, p. 159-162; nr. 15, 12/24 aprilie 1898, p. 174-176; nr. 16, 19 aprilie/1 mai 1898, p. 184-186.

¹⁹⁸ Preot și istoric, frate al episcopului greco-catolic de Oradea Demetriu Radu.

¹⁹⁹ *Familia*, nr. 8, 22 februarie/6 martie 1898, p. 91-93.

²⁰⁰ *Ibidem*, nr. 17, 26 aprilie/8 mai 1898, p. 195-198; nr. 18, 3/15 mai 1898, p. 208-211; nr. 20, 17/29 mai 1898, p. 234-235; nr. 22, 31 mai/12 iunie 1898, p. 256-258; nr. 23, 7/19 iunie 1898, p. 271-272.

²⁰¹ *Ibidem*, nr. 17, 26 aprilie/8 mai 1898, p. 195.

²⁰² *Ibidem*, nr. 26, 28 iunie/10 iulie 1898, p. 307.

VI din *Eneida. Infernu*²⁰³. Aceste schițe trimise din Italia, care se regăsesc în paginile revistei *Familia*, dar și altele, au fost cuprinse de Teodor Bulc într-o carte, a cărei apariție o semnala, bineînțeles, și revista *Familia*: „Distinsul profesor la gimnaziul din Beiuș, dl Teodor Bulc, atât de bine cunoscut și din coloanele noastre, care aproape în fiecare an face mari călătorii prin feluritele părți ale Europei, a scos la lumină un volum din impresiunile sale de călătorie. Acesta poartă titlul „Schițe din Italia” și începând din Budapesta-Fiume, ne poartă prin Venezia, Padua, Verona, Milano, Torino, Genua, Firenze; insistă mult la Roma, pe care o descrie cu deosebită predilecțiune, ocupându-se pe larg și de Forum romanum.... Cartea tipărită în tipografia „Aurora” A. Todoran din Gherla, costă 2 coroane²⁰⁴. Ca urmare, sub genericul *Masă de cetit*, „Românca din Bihor” semna o recenzie a volumului „Schițe din Italia” de Teodor Bulc, cu aprecieri laudative și recomandând-o cu căldură tuturor cititoarelor²⁰⁵.

Nu toți vizitatorii Italiei despre care relatează revista *Familia* aveau însă pretenții și talente literare. De pildă, în două numere din luna aprilie a anului 1906 se publicau scrisorile, sosite la redacție, ce relatează despre excursia în Italia a clasei a VII-a de la Gimnaziul românesc din Brașov, al cărei „profesor de clasă” era Iosif Blaga. Pentru organizarea acesteia s-au făcut eforturi materiale susținute, întrucât banii pentru excursie fuseseră adunați de elevi încă de când erau în clasa I, permițând celor 33 elevi, „5 profesori, 1 învățător și 3 dame”, realizarea acestui vis contra unei taxe de 100 florini de persoană. Darea de seamă era lipsită de pretenții literare, fiind enumerate locurile vizitate: după Roma, turiștii au ajuns la Neapole²⁰⁶, Florența și Veneția, de unde aceștia s-au îmbarcat spre a se întoarce spre casă, suferind, din păcate, de rău de mare²⁰⁷.

Cu această notiță ceva mai pitorească se sfârșește incursiunea pe care articolul de față și-a propus s-o facă în universul relațiilor culturale româno-italiene, așa cum se reflectă ele în paginile revistei *Familia*, seria I, 1865-1906. O perioadă lungă, de peste patru decenii, deosebit de importantă și de fertilă, atât din punct de vedere politic cât și științific și artistic, pentru ambele națiuni. După cum se poate constata și din această succintă trecere în revistă, în paginile revistei redactate și conduse de Iosif Vulcan au fost semnalate o multitudine de fațete ale acestor relații: apariții editoriale, succese repurtate de artiști români (artiști lirici sau artiști plastici), în Italia, activități culturale comune din spațiul românesc și din cel italian, note de călătorie, nuvele, poezii, traduceri ale operelor unor scriitori de marcă, imagini înfățișând orașele și personalitățile italiene de seamă etc. Asumându-și rolul de a aduce la cunoștința cititorilor vremii evenimentele culturale marcante, dar și pe artizanii acestora, revista *Familia* ne prezintă de fapt o adevărată frescă a societății din a doua jumătate a secolului XIX și începutul secolului XX, oglindind o ferventă și fecundă activitate culturală, de ambele părți.

²⁰³ *Ibidem*, nr. 21, 24 mai/5 iunie 1898, p. 247.

²⁰⁴ *Ibidem*, nr. 41, 11/23 octombrie 1898, p. 489.

²⁰⁵ *Familia*, nr. 43, 25 octombrie/6 noiembrie 1898, p. 514.

²⁰⁶ *Ibidem*, nr. 14, 16/29 aprilie 1906, p. 164-165, 167.

²⁰⁷ *Ibidem*, nr. 16, 30 aprilie/13 mai 1906, p. 188-189.